

કાન્તિ ભટ્ટ

દીનતા ફેંકીને બડકમદાર બનો

સદ્ભાવના
 ના મરે તુજ ભેટ બિશ્વસ.
 ન મા તારી કૃપા જોઈએ
 છું એવો નહીં રંક કે
 મારે કૃપા જોઈએ
 જો તું દાન કરે મને ભગવતી !
 દે દાન હૈયાતણું
 હેયું સાફ પરંતુ કાય સરખું તે
 હોવું હા જોઈએ જેમાં હું જોઈ શકું
 મુહબ્બતતણી તસવીર ખેંચાયેલી
 ચોરડાકુ ન હરી શકે એવી મતા જોઈએ

મગનભાઈ ભૂ. પટેલ('પતીલ')

‘બડકમદાર’ એટલે સ્વમાની, નમ્ર છતાં શસ્ત્ર રાખનારું આત્મસન્માનવાળું અને નિશાન ચૂકે નહીં તેવું પાત્ર. જો ૧૮મી સદી કે ૧૯મી સદીમાં માનવીને દીનતા ફેંકી દેવાનું કહેલું હોય તો આજે ૨૧મી સદીમાં તો ‘બચાડા’ થઈને જીવવામાં સાર નથી. જેટલા નમ્ર થશો કે દીન થશો તેમ દુનિયા તમારા ઉપર ચડી બેસશે સાચું કે નહીં ?

ફાંસના મહાન લેખક વિક્ટર હ્યુગોને બળવાખોર માનસ માટે ફાંસથી કાઢી મુકાયેલા. ત્યાંના શાસનને તાબે થયા નહીં તેથી ફાંસથી હડધુત થઈને ઈંગ્લેન્ડ આવેલા. વિક્ટર હ્યુગો રોજ સાંજે દરિયાકાંઠે ફરીને ત્યાં બાંકડે બેસીને ચિંતનમાં ગરકાવ થઈ જતા. આથમણા સૂરજ ભણી જોઈ રહેતા. પછી ધીમેથી ઊભા થઈને દરિયાકાંઠાનું એક છીપલું ઉપાડીને સમુદ્રમાં ફેંકી દેતા અને ચહેરા પર સંતોષની લહેરખી ફરી વળતી. રોજ આ પ્રમાણે છિપલું ફેંકવાનો ક્રમ થઈ ગયેલો. એક દિવસ સમુદ્રકાંઠે રમતાં બાળકોમાંથી છ વર્ષની એક બાળકીએ પૂછ્યું, ‘સાહેબ, તમે આ છીપલાં શીદને ફગાવો છો ?’

વિક્ટર હ્યુગોએ કહ્યું ‘બેટા, હું છીપલાં નહીં મારામાં રહીસહી દીનતા છે તેને દરિયામાં પધરાવું છું.’ બાઈબલમાં ક્રિસ્તિઓને હ્યુમિલિટીનમ્રતાની શિખામણ અપાઈ છે પણ કોઈ અંગ્રેજ કે અમેરિકન કે યુરોપનો બચ્ચો આ હ્યુમિલિટી પાળતો નથી. જે પાળે છે તેની નમ્રતા દંભી હોય છે. મહા કવિ કાલિદાસે કહેલું કે, બળવાન માણસ તેના દુશ્મનને શરણે થાય ત્યારે તેના પ્રત્યે નમ્ર થાય. અન્યથા નહીં. તમે નમ્ર બનો પણ પીઠ પાછળ ખંજર કે હંટર તો સંતાડીને રાખો જ. નહીંતર દુનિયા તમને કચડી નાખશે.

દીનતાને ફેંકી દેવાની સૌથી ચોટદાર શિખામણ ઈંગ્લિશ નવલકથાકાર લેખક ડૉ. આર્કિબાલ્ડ જોસેફ કોનીન જે એ. જે. કોનીનના નામથી વધુ પ્રખ્યાત છે. તેમની સૌથી જાણીતી નવલકથા ‘ધ સિટાડેલ’ની ભારતમાં ૧ લાખ નકલો વેચાઈ હતી. તેની વાર્તાના હીરો બડકમદાર હોય છે. ગમે તેવા કઠિન સંયોગોમાં દીનતા નથી બતાવતા ફાટેલા કપડામાં પણ બડકમદારી બતાવે છે. એ, જે. કોનીન વ્યવસાયે ડૉક્ટર હતા પણ તેમને પોતાને પેટનું ચાંદું પડ્યું ત્યારે તે પોતાની દવાથી સારા ન થયા અને તેણે નક્કી કર્યું કે આ બીમારીને માનસિક બળથી ભગાડી દેવી આ બીમારીને હું સ્વીકારીશ જ નહીં એવો સંકલ્પ કરીને તેમણે નવલકથા લખવા માંડી. તેમણે કલમથી માત્ર બીજા દર્દી માટે પ્રિસ્ક્રિપ્શન લખેલાં પણ તેણે પ્રથમ નવલકથા લખી. તે માટે મિત્રના એક ફાર્મના ઝૂંપડામાં બેસીને ડૉક્ટરી છોડીને વાર્તાલેખન જ સ્વીકાર્યું.

તેની તમામ નવલકથા ઉપરથી હેટર્સ કેસલ, ધ સ્ટાર્સ લુક ડાઉન, ધી સિટાડેલ, ગ્રીન યર્સ વગેરે ફિલ્મો બની છે. તેમની નવલકથામાંથી હંમેશાં કોઈ સાર નીકળતો કે સમાજ કે રાજકારણ સામેનું બંડ હંમેશા જરૂરી દેખાયું છે. બ્રિટનની હેલ્થ મિનિસ્ટ્રી અને હોસ્પિટલોમાં જબરો ભ્રષ્ટાચાર હતો તે તેણે કોઈપણ ડર રાખ્યા વગર ‘ધ સિટાડેલ’ની નવલમાં પ્રગટ કર્યો અને બ્રિટિશ સરકારે ત્યારથી આજ સુધીનાં ૮૦ વર્ષમાં નેશનલ હેલ્થ સર્વિસ શરૂ કરવી પડી છે. તેના મિત્રોમાં ચાર્લી ચેપ્લિન અને મેડમ ઓડ્રી હેપબર્ન જેવાં હોલિવૂડના સ્ટાર હતા. કોનીનની નવલકથાઓમાંથી હંમેશાં એવો સૂર નીકળતો કે

ગરીબીમાં કે તકલીફોમાં કે સંકટોમાં કદી દીનહીન બની ન જવું. જગતભરમાં પી.એન્ડ ઓ. નામની જહાજ કંપનીનું ઉતારુઓ માટેનું જહાજ ‘ધ ક્વીન મેરી’ પ્રખ્યાત હતું. એકનાથ ઈશ્વરન નામના આધ્યાત્મવાદી પ્રવચનકર્તા એક ક્વીન મેરીમા મુસાફરી કરતા હતા. તેમણે કપ્તાનને પૂછ્યું કે આટલાન્ટિક સમુદ્ર આટલો જોરથી ઊછળે છે. અને આ જહાજ ઊછળતું નથી તે તેની જંગી સાઇઝને કારણે? તો કપ્તાને કહ્યું કે ‘તેની જંગી સાઇઝ દરિયા સામે કોઈ કામની નથી. સ્ટીમરમાં અમે સ્ટેબિલાઇઝર બેસાડ્યાં છે એ સ્થિરતા બક્ષતાં સાધનો થકી ક્વીન મેરી મંથર ગતિએ ચાલી જાય છે. આ ઉપરથી ફિલોસોફર એકનાથ ઈશ્વરન તેમના ચાહકોને શીખામણ આપે છે કે તમારા મનમાં પણ એક સ્ટેબિલાઇઝર રાખો જેથી સંકટો સામે સ્થિરતા જાળવી શકાય.

યાદ રહે કે સુખ કે સફળતા એ બંને ગુણો ટિમિડિટીને ધિક્કારે છે. જીવન આજે ધીંગા માણસ માટે જ કામનું છે. તમારી નમ્રતાના આવરણ નીચે ટફમાં ટફ ચામડી હોવી જોઈએ. યુ.જી. ઓનિલ નામના વિદ્વાનને તેના એક શિષ્યે કહ્યું, ‘સાહેબ મેં રસ્તામાં બોરડી જોઈ. બોરડી ઉપર શું બોર પાક્યાં હતાં! દુરથી જ મીઠાં મધુર લાગતાં હતાં. તેની વાડ પાછળ એક માણસ ઊભો હતો.’ ત્યારે યુ. જી. ઓનિલે કહ્યું, ‘પણ બોરડીના પાકાં બોર જોયા પછી તે એક પથ્થર જોરથી મારીને બોરનો દોથો લઈને ભાગવા કેમ ના માંડ્યું? બોરનાં માત્ર વખાણ કરતો રહ્યો? યુ. જી. ઓનિલ કોલેજિયનોને પણ આવી સલાહ આપતા. જો પ્રેમ અને રોમાન્સ કરવા હોય તો તેમાં નમ્રતા, વિવેક ન ચાલે. ટિમિડિટીમાંથી માત્ર કવિતા જ પ્રગટે, ખરેખરો રોમાન્સ નહીં.

ચંદ્રકાંત બક્ષીને અહીં યાદ કરું છું. તેમનો બડકમદારીવાળો સ્વભાવ હતો. દંભ કરીને દોસ્તી ટકાવતા નહીં. સર વિલિયમ હેઝલીટનું સૂત્ર પાળતા-જે માણસ દુશ્મન બનાવી શકતો નથી તે પાક્કા દોસ્ત પણ બનાવી શકતો નથી. દુશ્મન બનાવવાની પણ બડકમદારી જોઈએ. મહાન ફિલસૂફ યુ. જી. કૃષ્ણામૂર્તિ તો ખુલ્લું કહે છે કે, ધેર ઈઝ નર્થિંગ લાઈક હ્યુમિલિટી-ઈટ ઈઝ ઓનલી એન આર્ટ. માણસનો વિવેક અને નમ્રતા એ માત્ર દંભ છે. એક કલાથી વિશેષ નથી. માણસનો પુઅર સ્પિરિટ તેની ગરીબાઈ કરતાં વધુ ખરાબ છે. તમારા ધનની કોથળીની ગરીબાઈ ભલે રાખો પણ જુસ્સો તગડો રાખો. અમેરિકાનો મશહૂર ગુનેગાર અલ કપોન મૂલ્યવાન વાત કહી ગયેલો, ‘એ સાચું કે માયાળુ શબ્દો કે વિનમ્રતા જરૂરી છે પરંતુ માયાળતા કે નમ્રતા રાખતી વખતે બીજા હાથમાં બંદૂક જરૂર રાખજો.’

આપણે છેલ્લે ફરીથી ડૉ. એ. જે. કોનિનનાં દીનતાને ફેંકી દેવાને લઘતાં પ્રેરણાદાયી વાક્યોનો દોર સાધીએ.

(૧) ગ્રીક કહેવત છે કે માણસ જેવું વિચારે છે તેવો જ તે થાય છે. આ કહેવતમાં આપણા જીવનની સમસ્યાઓનો ઉકેલ છે. દીનતા વિશે જ વિચાર્યા કરવાથી આપણે વધુ ગરીબ રહીશું. એટલે વિક્ટર હ્યુગોની જેમ દીનતાનાં છીપલાંને સમુદ્રમાં પધરાવ્યે જ છૂટકો છે.

(૨) સતત તમે તમારી તકલીફોનાં ગાણાં ગાય ન કરો. સેનેકા નામના રોમના ઉપદેશકે બે હજાર વર્ષ પહેલાં કહેલું કે, જે માણસ પોતાનાં જ દુઃખો કે તકલીફોનો વિચાર કર્યા કરે છે તે ત્યાંનો ત્યાં જ રહે છે. આત્મગ્લાનિ રાખવાને બદલે બીજાનાં દુઃખો વિશે જ વિચારવું જોઈએ.

(૩) જે વ્યક્તિ પોતાનાં દુઃખદર્દોને જ આખા બ્રહ્માંડનું મધ્યબિંદુ માને છે તેનાથી વધુ દયાપાત્ર કોઈ નથી. લેખક તરીકે મારે એક લોકપ્રિય મેગેઝિનનાં મહિલા તંત્રીની બાજુમાં કોઈવાર ભોજન લેવાનો પ્રસંગ આવતો. એ તંત્રી ઊંચી દેખાવડી અને બુદ્ધિમાન હતી. પગાર ઊંચો હતો. રહેવા માટે ફ્લેટ અને કંપનીની ગાડી હતી. તંદુરસ્તી પણ ઠીકઠીક હતી. એમ છતાં તેની વાતો સાંભળો તો લાગે કે દુનિયાનાં સૌથી દુઃખી માનવની કથા સાંભળો છો! જમતી વખતે આખો સમય તેની મુશ્કેલીનાં રોદણાં જ રડ્યાં કરે. તેના તંત્રી કામની મુશ્કેલી, તેના નીચેનો સ્ટાફ ઓફિસે મોડો આવે છે તેની ફરિયાદ કર્યા કરે. તેના ફ્લેટ ઉપરના મજલે રહેનારા પાડોશીઓનો ધબધબાટ વગેરે નાનાં નાનાં દુઃખોનું પોટલું તે માથે લઈને આવે. પછી મારે માથે એના દુઃખનું પોટલું ચઢાવતી... અને મારું માથું પાકી જતું. એણે જાણવું જોઈતું હતું કે તેની તકલીફોનો ઈલાજ મારી પાસે નથી. એનો ઈલાજ એની પાસે છે. આ પરથી ધડો લેજો કે તમારી તકલીફો બીજાને કહીને તમે તમારી માત્ર દીનતા પ્રગટ કરો છો.

(૪) વિચારો આપણને ઘડે છે. વિચારો જ આપણને તોડે છે. નિરાશાપ્રદ વિચારોની સરાણ પર આપણે આપણી જાતને ઘડીશું તો જીવનશસ્ત્રો બુઢાં રહેશે પણ મજબૂત સરાણ પર વિચારોને ચડાવી દેશું તો ઓજારો તીક્ષ્ણ રહેશે.